निम्न माध्यमिक तहमा समाहित शिक्षाको व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह द्वितीय
वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शैक्षिक योजना
तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोधकार्य

शोधकर्ता

विदुर सुवेदी
त्रि.वि. दर्ता नं.: २४८१५-८७
परीक्षा रोल नं.: २१४००१९
क्याम्पस रोल नं.: १५२
शैक्षिक वर्ष : २०६३/२०६४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०७२

फोन : ०२१-५४५६१७ त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त फ्याक्स : ०२१-५४५७१७

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थापित : २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर : Degree Programme (M.Ed.) मिति : ....

विषय : शोधनिर्देशकको सिफारिस ।

'प्राथमिक तहमा समाहित शिक्षाको अवस्था' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र श्रीमती शीला भण्डारीले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । स्थलगत सर्वेक्षण गरी मेहनतपूर्वक स्वतन्त्ररुपमा अध्ययन गरिएको यो शोधपत्रलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग शोध मूल्याङ्कन समितिद्वारा मूल्याङ्कन गर्नका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उपप्रा. गणेश दाहाल
शोधनिर्देशक
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त फ्याक्स : ०२१-५४५७१७

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

Degree Programme (M.Ed.)

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर : मिति : ....

विषय : स्वीकृति पत्र ।

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा एम. एड. तहको उपाधिका लागि निर्धारित आंशिक आवश्यकताको परिपूर्तिको निमित्त श्रीमती शीला भण्डारीले प्रस्तुत गर्नुभएको 'प्राथमिक तहमा समाहित शिक्षाको अवस्था' शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	उपप्रा. श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	उपप्रा. गणेश दाहाल	शोधनिर्देशक	....
३.	....	बाह्यपरीक्षक	....
४.	....	सदस्य, शोधसमिति	....

घोषणा पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको EPM. Ed. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत ‘निम्न माध्यमिक तहमा समाहित शिक्षाको व्यवस्थापन’ शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनका लागि कही कतै पेस नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

विदुर सुवेदी

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन

एम.एड. दोस्रो वर्ष

विभाग सुकुना वहुमुखी क्याम्पस

कोशीहरैचा, मोरङ

कृतज्ञताज्ञपन

'निम्न माद्यामिक तहमा समावेशी शिक्षाको व्यावस्थापन' शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई निर्देशन, सल्लाह, सुझाव तथा हौसला प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक उपप्राध्यापक गणेश दाहालज्यूप्रति हृदयदेखि आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र लेखन कार्यमा विभिन्न सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्नुहुने शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक केशव प्रसाद भट्टराई, उपप्राध्यापक भोजराज घिमिरेज्यूप्रति उच्च आदर प्रकट गर्दछु ।

मेरो पढाइको औपचारिक शिक्षाको सुरुवातदेखि उच्च शिक्षासम्म सदा उत्साह, प्रेरणा एवम् हौसला प्रदान गरी सुनौलो भविष्यको कामना गर्नुहुने आदरणीय माता तथा शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय श्रीमतिप्रति उच्च आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग लिएका र साभार गरिएका पाठ्यसामग्रीका आदरणीय रचनाकारहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग गर्ने सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षकशिक्षिकाहरू विद्यार्थी तथा सम्बन्धित विद्यार्थीका अभिभावकहरूप्रति हृदयदेखि नै धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्रका लागि मेहनतका साथ कम्प्युटर सेटिङ गरी सहयोग पु¥याउनु हुने खगेन्द्र चम्लागाईलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

विदुर सुवेदी

शोधसार

अध्ययनका लागि मोरङ जिल्लाको सुकुना स्रोत केन्द्रका पाँचवटा विद्यालयहरू छनोट गरी यो अनुसन्धान कार्यलाई सम्पन्न गर्न गुणात्मक तथा परिमाणात्मक अनुसन्धान ढाँचालाई प्रयोग गरिएको छ । निम्न माध्यमिक तहमा समाहित शिक्षाको अवस्था पत्तालगाउन तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि कक्षा अवलोकन फारम, प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता निर्देशिका र समूह छलफलको निर्माण तथा प्रयोगका साथै अन्य सहायक स्रोतको उपयोग गरिएको छ ।

विद्यालयको कक्षाकोठामा छात्रभन्दा छात्राको सङ्ख्या बढी देखिनुमा अभिभावकको फरक व्यवहार रहेको पाइयो । अभिभावकहरूको व्यवहार छोरीलाई सामुदायिक विद्यालय र छोरालाई निजी विद्यालय पढाउने गरेको देखिन्छ । कक्षाकोठामा शिक्षकले जान्ने विद्यार्थीसँग बढी अन्तर्क्रिया गरेको र कमजोर विद्यार्थीलाई उपचारात्मक शिक्षण विधि प्रयोग गरेको पाइएन । त्यसैले समाहित शिक्षा प्रभावकारी रूपमा लागू हुन सकेको देखिन्न । समाहित शिक्षा लागू गर्न विद्यालयको आर्थिक पक्ष, शिक्षकशिक्षिकाको योग्यता र बालबालिकाको पारिवारिक भूमिकाका पृष्ठभूमिका कारण समस्या रहेको छ । समाहित शिक्षा लागू गर्न सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, भौगोलिक, प्रशासनिक, व्यवस्थापकीय, शिक्षकको योग्यता सम्बन्धी, अभिभावकको शिक्षासम्बन्धी एवम् पाठ्यक्रमसम्बन्धी चुनौतीलाई उल्लेख गरिएको छ । ती चुनौती समाधानका उपायसमेत दिइएको छ ।

शिक्षकले कक्षाकोठामा सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नु पर्छ । निम्न माद्ययमिक तहमा शिक्षकहरूको व्यवस्थापन क्षमताको विकास गर्नुपर्दछ । शिक्षकहरूलाई पुनर्ताजकी तालिम दिनुपर्दछ । समाहित शिक्षा तालिम कार्यक्रमको प्रभावकारिता निश्चित गर्न जिलला शिक्षा कार्यलयले शिक्षकहरूको दृष्टिकोणको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । सरकारले राष्ट्रिय स्तरमै पाठ्यक्रमलाई समावेशी बनाउनु पर्दछ । अभिभावकहरूलाई आयमूलक, सिपमूलक, रोजगारमूलक तालिम प्रदान गर्ने स्थानीय स्तरमा सरकारले कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्ने यस अध्ययनका सुझावहरू रहेका छन् ।

विषय सूची

	पुष्ठ नं.
प्रतिबद्धता	क
सिफारीस पत्र	ख
स्वीकृति पत्र	ग
कृतज्ञता	घ
शोधसार	ङ्
विषयसूची	च
तालिका सूची	झ
सङ्क्षिप्त शब्दहरूको पूरा रूप	ञ

परिच्छेद एक : परिचय १-९

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	७
१.३ अध्ययनको औचित्य	७
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	८
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	९
१.६ अध्ययनका परिसीमा	९

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १०-१५

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१३
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१५

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि १६-१९

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १६

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट १६

३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरूनमूना छनोट विधि १७

३.३.१ प्राथमिक स्रोत १७

३.३.२ द्वितीय स्रोत १८

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू १८

३.५ तथ्याङ्क प्रक्रिया १८

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १९

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल र विश्लेषण २०-४५

४.१ विद्यालयमा समाहित शिक्षाको अवस्था २०

४.१.१ कक्षाकोठाको वातावरण २०

४.१.२ विद्यालयमा बालबालिकाको भर्ना स्थिति २२

४.१.३ शारीरिक तथा बौद्धिक अपाङ्ग बालबालिकाको भर्ना विवरण २३

४.१.४ दलित तथा जनजाति विद्यार्थीको भर्ना विवरण २४

४.१.५ विद्यालय नियमितताको अवस्था २६

४.१.६ बालबालिकाको बसाइको व्यवस्था २८

४.१.७. बालबालिकाको पढाइको स्तर २८

४.१.८ शिक्षण विधि ३२

४.२ विद्यालयमा समाहित शिक्षा लागू गर्दा आइपरेका चुनौतीहरू ३३

४.२.१ आर्थिक चुनौती ३३

४.२.२ सामाजिक चुनौती ३४

४.२.३ पाठ्यक्रमसम्बन्धी चुनौती ३५

४.२.४ भौगोलिक चुनौती ३६

४.२.५ राजनीतिक चुनौती ३६

४.२.६ व्यवस्थापकीय चुनौती ३७

४.२.७ प्रशासकीय चुनौती ३७

४.३ समावेशी शिक्षाले पुऱ्याएका फाइदाहरुको विश्लेषण गर्नु ३८

४.३.१ शैक्षिक फइदा ३८

४.३.१ सांकृतिक फाइदा ३८

४.३.३ सामाजिक फइदा ३९

४.४ समावेशी शिक्षा व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु ३९

४.४.१ आर्थिक समस्या समाधानका उपाय ३९

४.४.२ शिक्षकको योग्यताको समस्या समाधानका उपाय ४२

४.४.३ अभिभावकहरुबाट सिर्जित समस्याको समाधानका उपाय ४३

४.४.४ पाठ्यक्रमका समस्या समाधानका उपाय ४३

४.४.५ राजनीतिक समस्या समाधानका उपाय ४४

४.४.६ प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय समस्या समाधानका उपाय ४४

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू ४६-४८

५.१ निष्कर्ष ४६

५.२ सुझावहरू ४६

५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुझावहरू ४६

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझावहरू ४७

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझावहरू ४८

सन्दर्भ सामग्रीहरू

अनुसूचीहरू

तालिका सूची

शीर्षक	पृष्ठ नं.
विद्यार्थीहरूको भर्ना विवरण	२२
अपाङ्ग विद्यार्थीको विवरण	२३
दलित बालबालिकाको भर्ना विवरण	२४
जनजाति बालबालिकाको भर्ना विवरण	२५
विद्यार्थीको औसत हाजिरी	२६
दलित बालबालिकाको उत्तीर्ण/अनुत्तीर्ण विवरण	२९
जनजाति बालबालिकाको उत्तीर्ण/अनुत्तीर्ण विवरण	३०
अपाङ्गता भएका बालबालिकाको उत्तीर्ण/अनुत्तीर्ण विवरण	३१

सङ्क्षिप्त शब्दावली

छा.	-	छात्रा
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	-	प्रधान अध्यापक
न.पा.	-	नगरपालिका
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
क्र.स.	-	क्रम सङ्ख्या
इ.सं.	-	इस्वी संवत्
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
वि.व्य.स.	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
शि.अ.स.	-	शिक्षक अभिभावक सङ्घ
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
ज.उ.मा.वि.	-	जनता उच्च माध्यमिक विद्यालय
ज.मा.वि.	-	जनता माध्यमिक विद्यालय
अ.नि.मा.वि.	-	अमर निम्न माध्यमिक विद्यालय
क.प्रा.वि.	-	कञ्चनजङ्घा प्राथमिक विद्यालय
ला.ज.क.प्रा.वि.	-	लालजनकल्याण प्राथमिक विद्यालय
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति